

elijas kaneti: »drugi proces«, bratstvo jedinstvo, novi sad, 1986.

simon grabovac

Tekst E. Kanetija *Drugi proces* je drugi iz najmanje dva razloga: prvi je što baca sasvim novu auru na fenomen Kafka; drugi, što tumačenju i razumevanju pojedinih Kafkinih dela dodaje dragocene, sasvim nove (originalne i zasnovane) aspekte. Međutim, važnost i vrednost ove knjige ogleda se i u spremnosti i raspoloženju Kanetija da, svemu onome neobjašnjem ili izmisticiranoj u tumačenju Kafke i njegovog dela, da odgovarajuće mesto, težinu i obim. Tako smo ovim tekstom i mi, i Kafka, a bogami i njegovo delo, dobili mnogo više, nego mnoštvom tekstova suvih teoretičara metodičara. Ovaj sud se poglavito odnosi na one (teoretičare) kojima je jedinošću i jednostranošću metoda preovlađujuća odlika i kvalitet.

Ako bi hteli da budemo u trendu, onda bi mogli reći da je *Drugi proces* moderni roman koji svojoj strukturu tvori na dokumentima/pisimima Feliciji. I stvarno, Kanetijeva razmišljanja nad Kafkinim pisimima se čitaju kao izuzetno razučena esejističko-prozna struktura. Istina, u jednom trenutku, zapretila je opasnost da Kanetija, a samim tim i tekst, proguta, ipak štura, mada zavodljiva, analiza *Procesa*. Ali, odvažnost i odlučnost da se strogo drži predmeta, i u ovom slučaju, je trijumfovala.

Posebno treba istaći činjenicu da Kaneti ne zapada u grešku mnogih, koji su pre njega pisali o Kafki; da se bavi nekim krajnjim, i za delo i njegovo razumevanje, nebitnim situacijama/slučajevima. Njemu je mnogo intenzivniji i problematičniji (ne u moralnom smislu) odnos Kafke spram sopstvenog tela, nego preuveličani i, za analize podatni, odnos spram oca. I stvarno, Kafku je činilo i telo, štrkljasto, bolesno, a ne samo kompleks. Konačno nam je, posle mnoštva godina, i to neko saopštio. Slično ovome i Kafkin odnos spram žena dobija ovim tekstom sasvim nove konotacije. Jednostavnom analizom pisama Kaneti nas dovodi do zaključka da su Kafki žene suštinska potreba. Vrlo često intenzivna do ludila, ona se, ipak, veoma brzo pretvara u strah, mržnju i, konačno beg. Da su veoma kratke ljubavi i uživanja ispunjavala Kafku potpuno (trudimo se da ne kažemo neku patetičniju reč), vidi se iz mnoštva pisama upućenih Feliciji i drugim ženama. Drugo je, i čini se pravo pitanje; zašto su te ljubavi u principu kratke? Ono što se kao krajnji i, možda, uprošćen zaključak može reći je, da se on grozomorno plašio institucije braka. Poglavito građanske. Ali to nije običan strah. Bio je to strah majke/stvaraoca za dete/delo. Kod njega se instiktivno isključivao brak i stvaralaštvo. I, zato je, verovatno, mnogo više i bolje pisao kada je ostajao sam, posle razlaza sa Felicijom. Ponekad je, da bi tu svoju samostalnost zadržao do kraja, bio spreman, bukvalno, na sve.

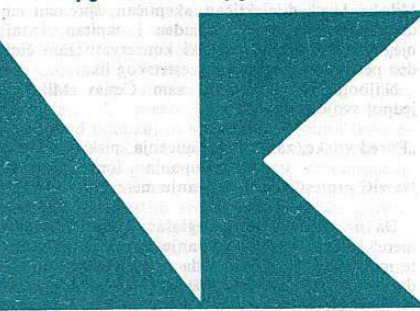
Rastanak ili „sud“ kako ga zove Kafka, koji mu je organizovala Felicija, uz asistenciju Grete Bloh, i veridba, pre toga, čine jednu celinu: naravno *Proces*. Ne baš tako, ali to nam saopštava Kaneti. Ovaj podatak ne samo da je bitan sam po sebi, nego baca i zračak svetlosti na genezu ovog romana, a samim tim i na genezu nekih drugih Kafkinih dela. Pored ovoga on ukazuje i na, što je veoma bitno, snagu i moć Kafkine imaginacije da, iz nekih svakodnevnih događaja izvuče metafizičku, skoro fatumsku, zakonitost i, da iz toga sagradi građevinu, u kojoj je, figurativno rečeno, čovek/cigla strogo određen, sudbinski opervažen. Mada, u većini slučajeva, junaci Kafkinih dela pokušavaju načiniti promenu i mada se oseća tragičan kraj, ipak se epilog, u mnogim njegovim delima, čini neopravdanim; mada, sigurno, opet jedino mogućim. To je ono što čini jedan od aspekata takozvanog kafkijanskog prosedea.

Jedna od osnovnih odlika Kafkinog pripovedanja je, slikovito govoreći, u tome što on već prvom rečenicom ščepa svog junaka za vrat, i drži tako, povremeno popuštajući i stežući jače, da bi ga na kraju; opet slikovito govoreći, hladnokrvno ubio ili samoubio. (Kafka je inače hladnokrvno žestok). Znači, sve ono što je privilegija većine prozaista: motivacija (izvana), uvod/prolog, epizode, opisi (poglavito prirode), dramatičnija radnje; sve to Kafku ne interesuje. Osraci ovoga jedino se mogu naći u *Americi*. On hoće (skoro) uvek najjednostavnijim putem da stigne do cilja. Moram priznati da je to i najsigurniji put. U početku se Kafka mučio, ali je, iznenadujuće brzo postao efikasan; tako da je u prozi *Presuda* veoma brzo i efektno oterao u smrt glavnog junaka.

Postavlja se pitanje ili je već postavljeno: otkud takva efikasnost? Svojom sveobuhvatnom, a u biti jednostavnom analizom, Kaneti nas dovodi do zaključka da je Kafka najveći „stručnjak“ (u književnosti) za Moć. Tu smo dakle. Iz ove naše perspektive, sa sigurnošću, se može tvrditi da je on (Kafka) anticipator; jer mnogi njegovi tekstovi pun smisla su dobili naknadnom intervencijom istorije. Ako bi hteli da, za trenutak, budemo sarkastični mogli bi ustvrditi da bez Kafke ne bi bilo ni raznoraznih Staljina. Kafka je, znači, otkrivač principa realizacije Moći. I, baš zbog toga, on se ne bavi mnogo psihologijom, nego, isključivo, supstratom čovekove ličnosti. Spoznavajući da je taj supstrat sasvim dovoljno obeležen elementom moći, Kafka svoj pogled na svet, konačno, zatvara. Kako su neki drugi krugovi već bili zatvoreni: rastanak sa Felicijom, saznanje o nemogućnosti izlečenja i, stalno, nesigurna životna situacija; on odlazi da živi kod (sestre) Otle, gde privremeno nalazi mir.

Ali, za nas, mnogo je interesantniji način na koji on rešava enigmnu realizacije moći u literaturi. Jedan od načina je i mnogo pomnijani magijski realizam; ali svakako uspešija i učestalija je realizacija kroz metamorfozu: u insekta ili neku drugu životinju. Otkud Kafki ova ideja? Koristeći se zapažanjima i zaključcima Artura Vejlja Kaneti saopštava da je Kafka jedini zapadni pisac za koga se može reći da je kineski. Kaneti jednim delom ova tezu potvrđuje Vejljevim otkrićem da je Kafka čitao kinesku literaturu/filosofiju, a drugo deo, zaključuje, čini, njegov (Kafkin) prirodni

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

taoizam. Treći oblik realizacije moći zasniva se na metafizičkoj vlasti. Taj oblik zauzima kvantitativno najveći deo opusa.

Kaneti završava *Drugi proces* „zakasnelim“ zapisom iz *Dnevnika*: „Ono što je odlučujuće nisam dosad napisao, po se ulivam u dva rukavca. Posao koji me čeka ogroman je.“ Kaneti je verovatno zato stavio ovaj fragment za kraj knjige, kako bi pored osnovne poruke koja izvire iz teksta, ukazao na jednu bitnu činjenicu: da su i pisma samo deo ukupne slike o Kafki. Ali, ipak se može zaključiti, da svaki argumentovan pristup Kafki skida, jedan po jedan, veo sa tajne, zvana, Kafka. Kaneti skida nekoliko, ali stavlja i nove. U tome je njegova veličina a, istovremeno, i vrednost ove knjige.

česlav miloš: »svedočanstvo poezije«, narodna knjiga, beograd, 1986. vojislav karanović

Prikazivač dela Česlava Miloša, ukoliko književno delo pesnika zaista ceni i ukoliko mu ono znači više nego vlastiti kritičarski produkt, morao bi pristupajući poslu, osetiti izvesnu nelagodnost. Nelagodnost bi se ticala sledeće dileme: pisanjem o nekoj od Miloševih knjiga ne ogrešujemo li se, i to već samom formom kritičkog prikaza, o autorovu pesničku ideju – vodilju, ideju o inferiornosti „naučnog pogleda na svet“ u odnosu na pogled koga čine „božanska umeća mašte“. Ta ideja predstavlja ono „tajno središte“ Miloševog pesničkog sveta. Ili, ako tu nedoumicu prevedemo na jezik bliži pesniku: činom pisanja takvog teksta ne postajeli se istovremeno i stanovnikom Ulroa, zemlje u koju je Vilijem Blejk prognao sve eksponente „naučnog duha“ (među njima i mnoge filozofe i pesnike), zemlje kojoj je Česlav Miloš, u sopstvenoj poetskoj kosmogoniji, namenio tu istu funkciju.

A mogli bismo u vlastitu odbranu reći to da knjiga o kojoj je ovde reč, takođe nije pošteđena

te, nimalo prijatne, napetosti. Govor ove knjige – toga je Miloš, naravno, svestan – nije lišen snažno izražene kritičke samo-refleksije, čime se knjiga, hтела to ili ne, opasno približava granicama Ulroa.

Za početak, pokušajmo da vlastiti govor lišimo tona apodiktičnosti; on, po pravilu, prati izricanje naučnih sudova. Takav ton, ne samo da bi nam pribavio „državljanstvo“ Ulroa, već bi nam u njenoj društvenoj strukturi obezbedio položaj „funkcionera“. Pri tom se, u izricanju estetskih sudova, moramo potruditi da sačuvamo jedan od osnovnih kvaliteta Miloševog pesničkog (i intelektualnog) sveta. Taj kvalitet je: *čudenje*.

„Pjesnici su čudenje u svijetu.“ Tim svojim stihom Antun Branko Šimić, kratko i jasno, imenovao onu večnu poziciju zapanitosti i čudenja, kakvu pesnici od vajkada imaju u odnosu prema svetu i njegovim tajnama. Čudenje, je, opšte govoreći, ishodište svakog pesničkog napora; ono može postati indikatorom estetskih kvaliteta poezije. Čudenje bi, osim toga, moralo da prati u sam čin doživljavanja poezije. U svakom slučaju čudenje je *conditio sine qua non* poezije, i kao takvo ono više nikoga ne „čuđi“.

No, u naše vreme suočeni smo sa pojavom koja jeste unekoliko čudna: savremeni pesnici svoje čudenje ne izražavaju više samo jezikom poezije. Oni sve više to čine i jednim diskurzivnijim jezikom: jezikom eseja, književnih kritika, književno-teorijskih i književno-istorijskih studija, autobiografskih zapisa i sl. To je ona poznata „dvojna vokacija“, gotovo uobičajena kod savremenih pesnika. I – što je najzanimljivije – često radovi pisani diskurzivnim jezikom nisu lišeni estetske dimenzije, kakvu otkrivamo u poeziji tih pesnika. Ili, barem na jedan bitan način, ti radovi korespondiraju sa njom. Ne retko, kroz različite oblike izraza pesnici pišu, zapravo, „celokupno delo“, u kojem jedno do drugog ravnoparvo stoje i poezija i proza i esej i kritika i . . . (Nije li to činio već Bodler?). I Česlav Miloš jedan je od takvih autora. Štaviše, dela ovog nobelovca se na jedan izrazito prislan način među sobom dodiruju.

Za razliku od ranijih esejističkih knjiga (Zarobljeni um, Zemlja Ulro) – ton eseja nalazimo i u njegovoj prozi, a mislim da nećemo pogrešiti ako ustvrdimo da je „esejizirano“, jedna od bitnih odlika i poezije Česlava Miloša – ova obimom nevelika knjiga poseduje čvrste tematsko jedinstvo. U celini je posvećena pitanjima pesništva. Istini za volju treba reći da tekstove objavljene u ovoj knjizi čini, zapravo, ciklus predavanja koje je ovaj „dobrovoljni“ poljski emigrant održao na Univerzitetu u Berkliju; tako da se razog tematske jedinstvenosti krije, verovatno, u toj činjenici. Jer, Miloševa misao, sklona digresivnosti, po svojoj strukturi je disperzivna. Doduše, vidljivo je to i u ovoj knjizi: u povremenim „izletima“ u priču, u neko prisećanje, u citiranu vlastitu pesmu i sl. koji svi jesu u funkciji teme, ali što se žanrovске (ili čak i logičke) kohezije tekstva tiče, idu samim rubom.

Sa tim u vezi je i naša nesigurnost u pokušajima da tekstove iz Svedočanstva poezije žanrovski čvrsto fiksiramo. Miloševi tekstovi (i ne samo u ovoj knjizi) kreću se prostorom između eseja, zapisa i autobiografije; ali nalazimo u njima tragove poezije, kao i elemente kritičke studije. Esej je, verovatno, dovoljno širok pojam da „pokrije“ sve to. No, mi bismo voleli, ako nam je dopušteno, da tekstove iz ove knjige imenujemo u skladu sa njihovim poreklom: to su *pesnička predavanja*. (Naš jezik u toj sintagmi čuva oba smisla do koja nam je stalo: predavanja od strane pesnika, i predavanja o poeziji). Oseća se u ovim tekstovima „publika“, i to kao bitan oblikovni princip. Nastali iz govora realnim studentima, ovi Miloševi tekstovi su, zapravo, govor upućen svim onim potencijalnim zaljubljenicima poezije. Miloš kao da i dalje pred sobom ima studente (ovaj put: imaginarne) kojima, budući da ih je uputio na osnovnu pesničku lekturu i literaturu, predavanja koncipira na vlastitom pesničkom iskustvu, ispravno rezonujući da će ih tako najviše pridobiti za poeziju. U tom smislu je i govor o poljskim pesnicima, zapravo, govor o savremenoj poeziji. (nota bene: o poeziji ovih pesnika govori jedan od najznačajnijih savremenih pesnika).

Upravo tim svojim govorom o poeziji iz pozicije vlastitog iskustva Miloš nas i privlači. S obzirom na „kvalitet“ govora o savremenoj poeziji na domaćim univerzitetima, u prevedenoj ove knjige na naš jezik vidimo i jednu srećnu okolnost. Ona bi mogla da postane nekom vrstom pesničkog bedekera mladim zaljubljenicima poezije (valjda ih još uvek ima!).

Čitajući knjigu Svedočanstvo poezije stižemo utisak da je za njen puni doživljaj neophodno